

KÖNYVSZEMLE

Kapusz Nándor: *Rozsdás szögbe lépéstől a főtanácsosi címig*

Lektorálta, sajtó alá rendezte és lábjegyzetekkel ellátta

dr. Pfliegler György.

Pressland Nyomda, Debrecen, 2021. 314 oldal

Kapusz Nándor önéletrajza látszólag nem több (de nem is kevesebb), mint egy Magyarországra kerülő (és elmagyarosodó) német család története a kiegyezéssel Magyarországtól napjainkig. Máig „megíratlan” história ez, holott igen magasra ívelő pályák (például a magyar „aranycsapat”-beli Puskásé – utóbb *Real Madrid*-beli világsztáré – eredeti nevén Purczfeld Ferencé és másoké) még rendszerezve fel nem dolgozott szociológiai, kulturális folyamatok magyarázatával szolgálhatna. Ennek a magyarrá váló etnikumnak a siker-

történetéhez nyújt adalékokat Kapusz Nándor önéletrajza is, ami anynyival is értékesebb, mert sokáig hallgatni volt szokás az ilyen családok történetéről. Nem sokan tudják, tudták például, hogy az 1960–70-es évek egyik öt világrészen ismertté váló szovjet költőjének, Jevtusenkonak is német családneve volt, amit azonban gyermekkorában (a II. világháború éveiben) elszenvedett zaklatások, bántalmazások miatt anyja családi nevére változtatott. (Voltak, persze, akik megőrizték német nevüket, mint a világhírré jutó zongoraművész Szvjatoszlav Richter.)

Kétségtelen, hogy egy elmagyarosodó német etnikai csoportnak kiemelt szerep jutott a műszaki, vagy a sportbeli előrelépésben. Természetesen nem azért, mintha a magyarság etnikailag alkalmatlan lett volna kiemelkedő – akár ipari, akár sportbeli – tevékenységre, hanem részben azért, mert a műszaki, illetve sportbeli sikerek többnyire városi, sőt nagyvárosi közegben kaptak teret, részben mivel a kimerítő paraszti, földművelői életforma nem sok lehetőséget, teret nyújtott akár sportbeli, akár mesteremberi kiválasztódásra. Kapusz Nándor családtörténete tárgyilagosan szól erről a „németből”

jövő iparos, polgári rétegről, amelyről azért eshetett kevesebb szó, mert (több, de inkább kevesebb okkal) a náci Németországgal való rokonszenvezés ürügyén elmarasztaltatott. (A valóságban ennek az etnikai csoportnak igen jelentős náciellenes akciói, és a jó ügygel szolidarizáló áldozat vállalása dokumentálható.)

Kapusz Nándor iskoláztatására, pályaválasztására, előmenetelére már semmiféle hatással nem volt német származású családjá, úgy élt, úgy választott pályát, ahogy az 1950–60-as évek lehetőségeiben a többség számára megmutatkoztak. Maga az életrajz az akkoriban „átlagos” megpróbáltatásokat jelenít meg. Az orvostanhallgató Kapusz Nándor, majd utóbb az orvos lehetőségei (tudományos karrier, külföld, körzeti orvosi gyakorlat stb.) nemigen tértek el az akkori „pályadilemmák”-tól.

Ennek az önéletrajznak egyik fő értéke a szavahihetősége, akár az Igazságügyi Orvostani Intézetben töltött időszakról ír, akár a körzeti orvosi helyettesítésekről. A rostocki korszak már az európai élvonallal való érintkezést dokumentálja. Aztán újra itthon: a Sebészeti Klinika, a szakvizsgák megszerzése ismét csak a látókör szélesedését dokumentálja, a kórboncnoki és az igazságügyi orvosi szemlélettel való gazdagodást. Újabb külföldi utak után a szerencsi körzeti orvosság megint csak „szemnyitó”, s a továbbfejlődéshez vezető stádium. Az újabb, immár egzotikus helyszínek, a kubai, a líbiai élmények most már a sokoldalúan képzett

„orvostudor” tapasztalatait bővítik. S végül az utolsó pályaszakasz, az egyetemi vezetésben vállalt komplex szerep. Újabb nézőpontváltás hoz gazdagodást azzal, hogy egyetemvezetők és más kollégák is nyilatkoznak Kapusz Nándorról, ami tovább szélesíti a tevékenységek és a kapcsolattrendszer gazdagságát.

Az ő „karrier”-je azért tanulságos, mert az egyetemi pálya, s az azt felváltó körzeti orvosi munkakör abban az időben (is) mindennapi lehetőség volt, s legfeljebb az az érdekes (és értékes?) benne, hogy körzeti orvosként és egyetemi vezetőként a praktikus orvosi tapasztalatok nyújtottak számára többszörös szakszerűséget. Az olvasó (ha akarja, ha nem) arra gondol: gyakorló orvosként és az egyetemi vezetés tagjaként egyazon tudás és felelősségérzet működött benne. S akik ismerték (ismertük!), a valóságban is fel tudták mérni, hogy az orvosi praxis, s a tudományos karrier élménye egyszerre tette lehetővé, hogy tárgyilagos és tapasztalt szakemberként tegye magát nélkülözhetetlenné. Ha tudta, ha nem, ha érezte, ha nem, egyszerre élt benne az „orvoslás” és a „tudománytörténet” ismerete, tisztelete, tehát sosem válhatott hatalmi törekvések, vezetői ambíciók mechanikus kiszolgálójává.

Akik ismerik (és becsülik), jól emlékeznek arra, hogy úgy tudott az orvosi hivatás „tudora” lenni, hogy egyszersmind a vezetői szerepe, az egyetemtörténeti értékörző magatartása sem „sínylette meg”. Sokan

gondolták (gondoltuk!), hogy bár csak olyanok kerülnének a helyébe, akik így ismerik a dolgok súlyát, s nem holmi becsvágyó értéktulajdonítások és százféle presztizs igény mozgatná őket. Akik valaha is dolgoztak együtt Kapusz Nándorral, tudják, hogy működésének alapja az volt, hogy a „közeli” feladatoknak a legfelsőbb szintű (adott esetben a Habsburg családig terjedő) kapcsolatokig terjedő akciói tették őt alkalmassá arra, hogy nem tudói hiúság vagy emlékállító buzgalom, hanem valóságos értékisztelet jegyében működjön. Mindazok, akik elolvasásuk érdekes, valószerű, s mindenben

hihető emlékezéseit, azzal teszik le, hogy: igen, így lehetett, így kellett „orvoskodni”, így kellett (és lehetett) orvostörténeti tendenciákat támogatni. Bizonyítják ezek az emlékezések, hogy igen, olyan viszonyok közt is lehetett (és kellett) dolgozni, még hozzá úgy, hogy se az orvosi humánus, se a tudománytörténeti szavahihetőség ne sérüljön. Ezért is ajánlható olvasmány Kapusz Nándor visszaemlékezése.

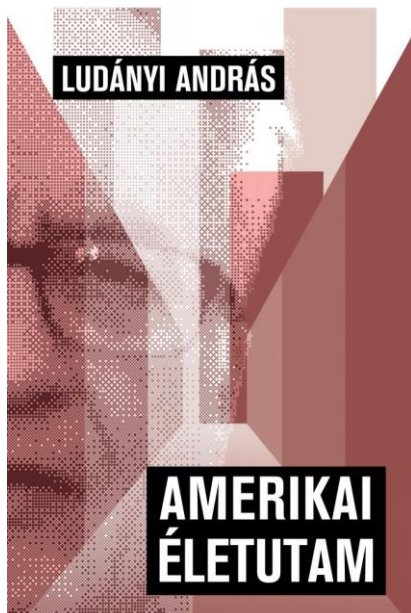
Imre László

irodalomtudós, professzor emeritus
Debreceni Egyetem

Amerikai-magyar Odüsszeia – avagy a szülőföldtől szülőföldig,
a fogadott hazán keresztül

Ludányi András *Amerikai életutam*

Méry Ratio, Somorja, 2020, 192 oldal

A 2020-ban 80. életévét betöltött Ludányi András szerencsés embernek mondhatja magát: Magyarországon születtként, majd az Egyesült Államokban sikeres egyetemi tanárként kívülről és belülről is megtapasztalhatta a magyar-amerikai kapcsolatok alakulását, az amerikai lét nehézségeit és szépségeit egyaránt, és pedig úgy, hogy öntudatos magyarként kellően objektíven, és megfelelő távolságtartással tudta értékelni saját életútját is. Ludányi úgy döntött, hogy aktív amerikai munkásságának évtizedei után, immár újbóli magyarországi tartózkodása alatt, megírja ezt a könyvet, mely

magyarul 2020-ban látott napvilágot, a Méry Ratio gondozásában, a Kisebbségekért Pro Minoritate Alapítvány támogatásával. Színes, kalandokkal és kihívásokkal teli, könyvnyűnek és egyszerűnek nem mondható, de rendkívül eredményes életútjának leírását tarthatja kezében az olvasó. Az író ugyan esszéként határozza meg írása műfaját, az olvasó viszont ennél sokkal többel találkozik: műfaji határokat feszegető munkáról van szó, mely egyszerre lehetne önéletírás, írott formába öntött oral history, politikatörténet, családregény, humoros történetekben gazdag szórakoztató olvasmány is. Mindezekon túl Ludányi dokumentarista is: konkrét időpontokat, személyeket, eseményeket nevez meg, ezáltal megélt történelmi tapasztalataival színesítve a 20. század második felének amerikai és magyar vonatkozású eseményeit

A 191 oldalas könyv viszonylag rövid fejezetekre tagolódik. Kereteit az „itt-ott lét” különböző formái adják. Ludányi András egész életútja az itthon- és otthonlét körül rendeződik, szinte természetes módon. Nem véletlenül nevezi a könyvet az ajánlásban Németh Zsolt is „az itt-ott lét személyes krónikájá”-nak. A szerző négy párhuzamos sávban jeleníti meg élete történetét: a személyes/családi élet, az amerikai magyar etnikai közösségben kifejtett munkásság, a szakmai életút, és az amerikai külpolitika területén végzett tevékenység. Ha figyelmesen követjük a könyvet összetartó memoár-narratívát, gyorsan ráeszmélünk: a négy

dimenzió sosem értelmezhető külön-külön. Bármiről is értekeznek a szerző, legyen az a családi élet történéseit bemutató fejezet, vagy az egyetemi tanár tudós munkássága, avagy a magyar szívvel gondolkodó és aktívan cselekvő, az amerikai magyarságot összefogó tevékenység, másutt a politológus tudományos reflexiói, mindegyik területen egyszerre van jelen a családapa, a magyar diaszpóráért dolgozó egyén, az egyetemi oktató-kutató és a külpolitikával foglalkozó, lojális amerikai állampolgár. A könyv szerkezete, a fejezetek egymásra épülése is ezt a négyes egybefonódást támogatja: nem határolódik el négy külön fejezetben a családapa, a magyarközösség-szervező, az egyetemi professzor és a politológus szakember.

A szikszói születésű (1940) Ludányi András pár évesen már megtapasztalja a világháború utáni menekülés megpróbáltatásait, az ausztriai menekülttáborok hangulatát. A gyermekkoruk erre a szakaszára felnőttfejjel visszatekintő Ludányi nem vádol, nem keres az akkori idők mélyén húzódó ok-okozati összefüggéseket; inkább elmeséli, kedves humorral, ahogyan mindezt egy pár éves gyermek megélte. Az Újvilágba való megérkezés és beilleszkedés nehézségeit is gyermekként éli meg, és dolgozza fel. A DP-lét („displaced person”, azaz hontalan bevándorló) az ő sorsa is lett. Ez aztán általában is a 20. századi amerikai magyar emigráció felé fordítja; igyekszik ennek korszakait világosabban megérteni. Az amerikai élet költözésekkel

tarkított, és ez lehetőséget nyújt neki arra, hogy a vidéki és a nagyvárosi Amerikát egyaránt megismerje: érzékelje a farmer kiszolgáltatottságát, értékelje a kétkezi munkát, megélhetési nehézségeket tapasztaljon meg, de ezzel együtt megtanuljon bízni a családi összefogás megtartó erejében is. Az út (és a költözések sorozata) a virginiai farmtól New Yorkig, az Illinois állambeli Elmhursttól a louisianai Batton Rouge-ig, majd Ohioba és az adai egyetemre vezet, és tovább, a Lake Hope-i Itt-Ott konferenciáig.

A magyar nemzeti identitást tudatosan őrző neveltetés, a családban elbeszélte történelem, a magyar nyelv céltudatos őrzése és ápolása hozzájárult ahhoz, hogy vitéz Ludányi Antal ezredes és Ludányi Prileszky Erzsébet Amerikában szocializálódó harmadik gyermeke, András, fogadott hazájában is a szülőhazájáért tenni akaró ember maradjon: magyar szívvvel érezzen, magyar ésszel gondolkodjon, magyar nyelven (is) beszéljen.

A szülői–rokonai konzervatív neveltetésnek köszönhető – és ez minden külföldre távozó magyar honfitársunknak ma is példát mutathat –, hogy tehát a Ludányi családban az anyanyelv megőrzése az idegen világban elsődleges fontossággal bírt. Hányszor hallani távoli országokból hazatérő honfitársaktól, hogy külföldön született gyermekeik azért nem beszélnek anyanyelvüket (és ez olyan családokban is sűrűn előfordul, ahol mindkét szülő magyar anyanyelvű), mert érvényesülni csak akkor tud az

elsőgenerációs állampolgár, ha a befogadó ország nyelvén tanul, és a családban is azt a nyelvet beszélik. Asszimilálódni és sikeresnek lenni csak akkor lehetséges, ha a befogadó kultúrán belülre helyezkedik, és annak a nyelvén gondolkodik az ember. Ludányi életírása azt a magyarázatot is cáfolja, mely szerint a szülőknek az otthonépítés, az idegen országnak való megfelelés és az ezzel járó sok-sok munka nem ad időt, energiát és lehetőséget arra, hogy a már kint született gyermekeket magyar vasárnapi iskolába járassák, magyar cserkészklubokba küldjék el, illetve fontosnak tartásuk azt is, hogy a magyar diaszpóra-közösségekhez aktívan kapcsolódjanak. Az anyanyelv megtartásának sokszor igen komoly áldozatokat követelő, de eredményt is hozó Ludányi-módszere fontos üzenete ennek a könyvnek: András és első felesége, Nádas Julianna Rózsa (Pannika) rendkívüli erőfeszítések árán érték el, hogy Amerikában született lányaik anyanyelvi szinten beszéljenek magyarul. Csilla Anna és Anikó Ilona (a nevek is a mélyen gyökerező magyarságtudat bizonyítékai), ha változott formában is, de kötődnek szüleik szülőföldjéhez, Magyarországhoz. Pozitív példájuk tanulsággal szolgálhat a Kárpát-medencében vagy azon kívül kisebbségben élő magyarok számára. Ezért is üdvözlendő, hogy az *Amerikai életutam* magyar nyelven már megjelent. Reménykedünk benne, hogy mielőbb angolul is napvilágot lát majd.

Az anyanyelv-megőrzésen túl a magyar Ludányi András amerikai életútjának másik tartópillére a magyar hagyományokhoz való kötődés, a szülőháza iránti kitartó érdeklődés, és az állandó belső készítés, hogy tegyen valamit Magyarországért. Szorosan ide tartozik a cserkészmozgalomhoz való korai kötődés, a New York-i magyar szerveződésekhez való kapcsolódás. A magyarság iránti, szinte atavisztikus elkötelezettségnek köszönhető, hogy követte az 1956-os eseményeket, és három évvel a forradalom és szabadságharc leverése után egyéni akcióval is tiltakozott a véres megtorlás ellen. Az amerikai napilapok címlapjára került vele. A New York City Coliseumban szervezett szovjet kiállítást szándékozott szabotálni azzal, hogy tiltakozása jeléül el akarta távolítani a szovjet zászlót az épületről. Az akció kis híján az életébe került, de ez az esemény (és lánytestvére érvelése) meggyőzte arról, hogy ha érdemben tenni akar a hazájáért, akkor tanulnia kell, egyetemet kell végeznie. Sportkarrierjének derékba törése is a tanulás felé fordította. (Ökölvívó szeretett volna lenni.)

Az *Amerikai életutam* kordokumentum és társadalomkritika is egyben. A Louisiana State University hallgatójaként lehetőséget kapott arra, hogy Kelet-Közép-Európa iránti érdeklődését kielégítse. Hatétes intenzív belgrádi szerb-horvát nyelvi programban vett részt az akkori Jugoszláviában, majd megragadta az alkalmat és biciklivel kör-

bejárta a Vajdaságot. A tőle megszkott alapossággal, amerikai magyar szemmel, páratlan éleslátással írja le a vajdasági magyarok életkörülményeit, a falvakat, városokat, ahol megfordult. Talán ez az a pont Ludányi András életében, amikor a jövőbeni politológus kezdi megfogalmazni önmagát, és egyre világosabbá válik, hogy a Kárpát-medence kisebbségi magyarságának érdekvépviselete, a nemzeti kisebbségek ügyének felkarolása a szakmai életutat vezérlő kiemelt szempont lesz. Az elkövetkezendő évtizedekben is sokszor megfordul Európa ezen tájain: többek között Fulbright professzorként tölt el egy évet családjával Debrecenben, emberi jogi konferencián vesz részt Bukarestben, körbejárja a Milošević utáni Vajdaságot, szisztematikusan végig látogatja szinte az egész Kárpát-medencét.

Aki ismeri az amerikai középnyugati Magyar Baráti Közösség munkásságát, az tisztában van azzal, hogy az Itt-Ott találkozók, az ohioi Reménység Tavánál évről-évre megszervezett konferenciák egyik kulcsembere Ludányi András. Az *Amerikai életutam* az MBK létrejöttének kordokumentuma is. Itt is megjelenik a precíz dokumentarista: Ludányi nevekkkel, évszámokkal, lépésről-lépésre prezentálja a Közösség megalakulásának történetét, működésének lényegét, az események krónikáját. Épp ezért forrásanyagul szolgál azon kutatók számára, akik hitelesen, objektív megvilágításban fogják majd egyszer megírni a Baráti

Közösség történetét, az amerikai magyar diaszpóra összefogásának egyik eredményes példáját. Szerzőnk a tőle megszokott szerénységgel, saját hozzájárulásának jelentőségét háttérben tartva, nevekkal és dátumokkal tudósít a Közösség tevékenységéről, a megfeszített, áldozatos, sokszor kilátástalannak tűnő munkáról, melyben (sok más, nevén nevezett, a magyarság iránt elkötelezett amerikai magyarral együtt) neki elvitathatatlanul központi szerepe volt és van, a mai napig. Ebben a munkában is együtt van a családapája (első felesége, Panni társa volt ebben a munkában is; lányai is évről-évre részt vesznek az ohioi konferenciákon); a közösségszervező, elkötelezett ember, az egyetemi oktató-kutató politológus, a Kárpát-medence magyarságára odafigyelő szakember. Többek között az ő kapcsolatrendszerének is köszönhető, hogy az elmúlt öt évtizedben olyan előadókat hívtak meg az Itt-Ott találkozókra, akik igenis letettek valamit az asztalra a magyarságért a maguk területén.

A könyv talán legrészletesebben kidolgozott Ludányija a sok közül Ludányi tanár úr, aki negyven évig történelmet és politológiát tanított az Ohio Northern Universityn. A magyar olvasó bepillantást nyerhet az amerikai felsőoktatás különböző területeibe, az amerikai oktató-kutató előtt álló szakmai kihívásokba, az ot-tani egyetemi élet mindennapjaiba. Ludányi Andrásban itt is megmutatkozik az elkötelezett magyar, a ma-

gyarságért nem csak tenni vágyó, hanem tevőlegesen is igen aktív politológus.

Nem magától értetődő az, hogy a magyar származású egyetemi oktató szerepet kap és vállal az amerikai nagypolitika színterén is. Mint ahogyan az sem, hogy az 1996-os amerikai kampányban Ludányi András Al Gore és Bill Clinton társaságában is megfordul. Meghatározó szerepet visz (számos más amerikai magyar szervezet munkatársával együtt) az emberi jogi műhely munkájában, és amerikai képviselők elé viszi az erdélyi magyarság jogainak kérdését. Az elkötelezett szakmai életút egyik csúcsteljesítménye ez, rengeteg munka, kitartás, idő és energia-bebefektetés árán.

Izgalmas olvasmányt képeznek a Ludányi-memoárban az olyan politikai események, melyek időben közel állnak a mi generációnkhoz. Ilyen az 1990-es évek akkori politikai értelemben vett Kelet-Európájának nagy társadalmi átalakulása, mely nemzedékünknek már megélt eseménysorozat volt, ám a történések amerikai politikai vonatkozásairól, a háttérben zajló folyamatokról mit sem tudhattunk. Számomra, és talán a politika iránt érdeklődő honfitársaim számára ezek a leginformatívabb fejezetek. Nem csak azért, mert a politikához magas szinten értő szakember tollából származnak, hanem azért is, mert az amerikai külpolitika magyar vonatkozásai hitelesebben tárulnak itt fel a magyar olvasó előtt. A nagypolitika áramába kapcsol be

minket tanár úr, nem szigorúan szakmai köntösbe bújtatva, hanem közérthető nyelven és formában. Nagy hozzáadott érték ehhez a hiteles kordokumentáció. Napjaink „fake news”/hamis hír világában, amikor mindenről és mindenre az ellenkezőjéről is egyszerre igyekeznek meggyőzni bennünket, gyakran alaposan megzavarva ezzel a hiányos ismeretekkel rendelkező olvasót, a helyes irányokba és a tisztán látás felé terelő hatású a Ludányi-féle hiteles dokumentáció, a napjainkban zajló folyamatok megértése tekintetében is.

Világosan, bátran és határozott ideológiai érveléssel mond véleményt a memoár a közelmúlt magyar politikai eseményeiről is. A kívülről látó és belülről is értő politológus szakember osztja meg véleményét és magyarázza meg az olvasónak a 2006-os őszi hazugságbeszéd és a gyurcsányi árulás politikai körülményeit, a globalista világnézet és politika következményeit. Ezen a ponton újra megszólal az amerikai politikát is bátran bíráló szakember: „az amerikaiak vaksága a magyar politikai élettel kapcsolatban többször is megnyilvánult” – írja Ludányi (143.). A hatalommal való visszaélés és a korrupció, mely a „Gyurcsány-klikket jellemezte”, visszhang nélkül maradt az Egyesült Államokban. A Kárpát-medencében vagy bárhol máshol élő magyar ember számára talán fel sem tűnt, de ebből a könyvből kiderül: mindegyik egyetlen kritikai megjegyzéssel sem reagált „sem a State De-

partment, sem az amerikai nagykövetség, sem az amerikai média” (144.). A világos tényfeltárás és hiteles közlés, valamint az akkori események háttérben húzódó ok-okozati összefüggések megvilágítása abban is segít az olvasónak, hogy a napjainkban is zajló, oly sokszor félrevezető és a hétköznapi ember számára nehezen érthető politikai-közéleti jelenségeket és folyamatokat jobban megértse, és értelmezni tudja. Régi, de igaz közhely: a politikai emlékezet rendkívül rövid, és ez lehetőséget ad a politikai-hatalmi versengésben olyan erőknek, amelyek tudatos feszültségcök kialakításával próbálnak újra vezető szerephez jutni. Vagyis az *Amerikai életutam* jól el igazít a magyar és az amerikai aktuálpolitikai helyzetben egyaránt.

Ludányi András nyugdíjba vonulása után, 2009-ben tért vissza Magyarországra. Azóta kétlaki életet élnek második feleségével, Annamáriával (Márikával): Budapest és Ohio között ingáznak, ősztől nyárig, 9 hónapot vannak Magyarországon, és nyártól ősziig 3 hónapot az Államokban töltenek. Ignác Rózsa szavai – „a kéthazájú emberek hontalanságával hányódom Erdély s Magyarország között” – nem érvényesek Tanár úrra. Önéletírásában semmi nem utal ilyesmire. A magyar lelkületű, felelős amerikai (és magyar) állampolgár számára az „itthon” ugyanaz, mint az „otthon”. Itthonról minden évben hazatér és otthonról hazaér. Ebben az életszakaszban, ebben az élethelyzetben mintha még erőteljesebben szólalna meg benne a nyugati

értékek mellett elkötelezett, ám aggodalmait kritikusan megfogalmazó felelős magyar ember. A könyv záró fejezetei az amerikai politikai rendszert belülről ismerő, és a magyar helyzetet most már belülről is megtapasztaló szakember vallomását és állásfoglalását tartalmazzák. Az üzenet világos: hitet tesz a regnáló politikai erők mellett, elvhűen és meggyőződéssel. Ludányi András tevékenyen kapcsolódik be a kisebbségi érdekvédelembe, bátran vállalja és felülírja korábbi politikai tévedéseit, és nemzetközi konferenciákon (is)

állást foglal, szakmai érvekkel alátámasztva, az Orbán-kormány politikája mellett.

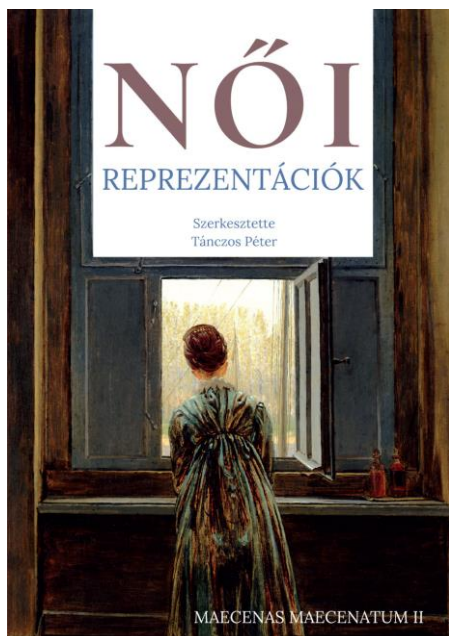
80 év nagy idő, különösen amikor önéletírás formájában tárul elénk, vegytisztán, hitelesen, emberi szerénységgel és szakmai alázattal. A Ludányi-memoár tartalmaz, érdemi adatokat tár elénk, személyes és történeti értékű adatokat. Azaz: értékes kordokumentáció. Minden bizonynyal széles körben is kedvező fogadtatásra talál.

Bujdosóné Dani Erzsébet
egyetemi docens,
Debreceni Egyetem

A női reprezentáció ezer arca

Női reprezentációk (Szerk. Tánczos Péter)

Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2019, 202 oldal.

A kötet gerincét, ahogy a cím is mutatja, a női reprezentációk témája köré szerveződik, ahhoz valamilyen módon kapcsolódó tanulmányok, alkalmi írások adják, melyek egy laza gondolati ívben rendeződnek össze. Ennek következtében kifejezetten sokszínű és reprezentatív képet nyújtanak az adott tárgykörrel. A könyv szerkezetét meghatározzák a közös, gyakran újra és újra felmerülő szempontok – így a nevelés, a testiség, a szexualitás, a nők különböző szerepkörök és emancipációja, valamint a női identitás egyes tanulmányokban megjelenő problémái a kötet szétartó felvetéseit egységbe szervezik. A tanulmányok ezeket a kérdéseket

a filozófia, az irodalom és a képzőművészet, valamint a filmek világában elemzik. Ezen felül a „Genius Loci” című rovatban két további írás is található, melyek ugyancsak a nők helyzetével foglalkoznak kissé más, mondhatni közelebbi kontextusban. Végezetül a „De exhibitionibus” még három, rövidebb lélegzetvételű, szintén „helyhez kötött”, alkalmi írást vonultat fel.

Az első, „Nők a filozófiában” című egységet Séllei Nóra tanulmánya nyitja, melyben Mary Wollstonecraft *A nő jogainak védelmében* című 1792-es írását elemzi, a női test és „megtestesülés” szempontjából. A szövegben megtalálható elszórt megjegyzések segítségével járja körül a filozófus nő kifejezetten előremutató testfogalmát. Reflektál a szöveg keletkezésének idején meghatározó filozófiai-kulturális kontextusra, a kor ideális nőképére, mellyel szemben a gondolkodónő fellépett. Ugyanakkor ezen túl is lép a 20. századi fenomenológiai elméletek felé, főképp Maurice Merleau-Ponty témába vágó gondolatait használva fel a vizsgálódása során. A női test problematikája mellett a nevelés éppoly hangsúlyos, Wollstonecraft ebben látja meg a nők számára a fejlődés kulcsát – tehát a test és a szellem fejlesztése összekapcsolódik. A szerző erre hivatkozva utasítja el, hogy a gondolkodónő által felvázolt nőkép a kor maszkulinitás ideáljával lenne azonos. A nőknek női mivoltukban van szükségük a testi-lelki fejlődésre – ez a női mivolt viszont még mindig a házasságon belül, az

anya és a feleség szerepköreibe zárva jut érvényre, igaz ezzel egy sokkal kiegyenlítettebb kapcsolatot hozva létre a házastársak között.

A filozófusnőről kialakuló képet tovább árnyalja a következő tanulmány, ezúttal kifejezetten a nevelés kérdésére fókuszálva. Antal Éva Mary Wollstonecraft egy korai nevelésfilozófiai művét, a *Gondolatok a leányok neveléséről* című munkáját vizsgálja meg közelebbről, a diskurzusba ironikusan bevonva a műhöz mintául szolgáló nevelésteóriákat – főképp a locke-i és rousseau-i gondolatokat –, és az ezekből adódó visszasságokat. Az itt tárgyalt mű locke-iánus ihletésű, viszont a szerző hozzáteszi, hogy Wollstonecraft nem tud kapcsolódni a mintául szolgáló gondolkodó „nemlétező neveléséhez”. Ehelyett a sztereotípiákat igyekszik lehántani kora úrinőképéről – ennek negatív karaktere ellenébe az illetudó hölgy képét állítva. Az önművelés fontossága alárendelődik a feleség és anya szerepköreinek, a hangsúly a mértékletességre, az önuralom elsajátítására helyeződik – a nőknek Wollstonecraft ezen szövege szerint még elsősorban önkontrollra, a szenvedélyek elfojtására kell törekednie. Rámutat, hogy az „öntagadás” elsajátítása, a kijelölt határok elfogadása csak később válik negatívvá – itt még a jómodor és az erény eléréséhez szükségesek. Találó a tanulmány végén megjelenő hasonlat – a hangját kereső filozófusnő egyfajta féllény, kiméraszerű

figura, a nőnevelés későbbi koncepciójának kialakításával párhuzamosan ő maga is formálódik.

A következő tanulmány is Mary Wollstonecraft korából meríti anyagát, betekintést nyújtva egy, a filozófusnő által erősen kritizált gondolkörbe. Sós Csaba írásában a sade-i gondolatokat vizsgálja meg közelebbről, és a hírhedt márki világán keresztül egy sajátos nőképet tárva fel, a nemek indifferenciájáig jut. Ennek feltérképezése közben bepillantást nyújt a bűn nagyszabású konstrukciójának működésébe, különböző előfeltételeibe és jellegzetességeibe. A nemi kirekesztés felszámolásának gondolata is ezen, tehát a bűn abszolút kiterjesztésén keresztül válik levezethetővé. Az indifferencia egy ilyen közegben tényleg majdnem teljesen megvalósul – az egyetlen, gyakorlatilag csak vizuális megkülönböztető jegynek a nemi szervek különbsége tekinthető. Felvillant egy „harmadik nemet” is, a vénék csoportját, melynél a nemi szervek különbsége már nem lényeges – őket e helyett az élet és a halál szélsőséges megnyilvánulásai, azok váltakozása jellemzi. A szerző érzékletesen vezet végig ezen szövevényes rendszeren, viszont azt is világossá teszi, hogy a bűnnek ez a nagyszabású konstrukciója fenntarthatatlan – s nem csak a gondosan megépített gépezeten, hanem a börtönévek alatt Sade márki nézetein is megmutatkoznak bizonyos hajszálrepedések.

Tánczos Péter írásában Nietzsche ellentmondásos nőképébe nyújt betekintést, az *Így szólott Zarathustra* egy szakaszának néhány karakterisztikus mondata megvilágításával. Mindenekelőtt ismerteti Nietzsche nőikkel kapcsolatosan megfogalmazott különböző, gyakran egymásnak is ellentmondó gondolatait, az ezekre adott különböző megoldási javaslatokkal együtt. Viszont a megoldási javaslatok ellenében, itt a kétértelműség maga válik értékessé. A szerző megjegyzi, hogy Nietzsche a nők függő helyzetében épp a filozófiai életmód potenciáját fedezi fel. Ezzel mondhatni felmerül egy új, az eddigi szövegekben nem tárgyalt szempont, a nő és a filozófia, még inkább a nő és az igazság viszonyának kérdése, melyben egy termékeny, akár agonális viszonyrendszer és állandó kétértelműség mutatkozik meg, s melynek bemutatására a nagyobb hangsúly kerül.

A rovat utolsó tanulmányában Varga Rita a nemek közötti átmenet bemutatását végzi el Otto Weininger és Carl Gustav Jung meglátásainak párhuzamba állításával. Felteszi azt a nyitva hagyott kérdést, vajon miért vált olyan eltérővé e két gondolkodó megítélése a későbbiekben, ha nézeteik több ponton is analógiát mutatnak. Weiningerrel ugyanis napjainkban elítélő véleménnyel vannak a témával foglalkozók, ha egyáltalán ismerik a munkáit, de a meglátásaik közötti hasonlóság ettől eltekintve is kifejezetten érdekes lehet. Ahogy a „nemek átmenete” gondolat indikálja, itt a nemi polarizáció helyett

egyfajta spektrum-szemlélet válik uralkodóvá – végeredményben megkérdőjelezve, hogy létezik-e egyáltalán tisztán nő és férfi. Weiningerről szólva hangsúlyozza, hogy bár tényleg voltak kifejezetten éles, a mai szemmel megbotránkoztató kijelentései a nőkkel kapcsolatban, de nézetei saját korában nem emiatt keltettek felháborodást. Ismerteti a két gondolkodó elméleteit és hangsúlyozza a párhuzamokat. Ráadásul ezek ismertetésével rávilágít – a „női típusok”, melyekre az elméletek építenek, szintén kísérteties hasonlóságot mutatnak.

A következő rovat az irodalomban megjelenő női alakokról fest kifejezetten sokszínű képet. Ennek első darabjában Horváth Zsófia különböző meséket és bennük megjelenő női mesealakokat vizsgál meg közelebbről, rávilágítva a keresztény hagyományból eredő hiányos nőkép problematikusságára. A keresztény kultúrkörben nem találni reprezentatív ősanypépet a maga komplexitásában – a nő vagy szent, vagy bűnös, átmenet nincs. Egyrészt erre a patriarchális hagyományokból, és a kultúránkból kivetszett ősanypépre, jobban mondva ennek hiányára vezet vissza a nők bizonytalanságát saját lényüket és lényegüket illetően. Másrészt ezzel a rosszul reprezentált ősanypéppel szemben állítja fel Baba Jaga sokkal összetettebb karakterét, bemutatva jellegzetes jegyeit, segítő és ártó szerepét. Érinti a különböző klasszikus meséket is, végül Angela Carter már inkább felnőtt-

teknek szóló meseátíratait prezentálva zárja a kört – az író nő többnyire a *Szépség és a Szörnyeteg*, valamint a *Piroska és a Farkas* elemeit használja fel, azokat új, kísérteties kontösbe öltöztetve. Ezekben a beavatás, a felnőtt szexualitásba való átlépés kerül a középpontba, mely mindig tilalomszegést és erőszakot rejt magában. Az írónőnél megjelenő karakterekben pedig fellelhetjük azt a kettősséget, kétértelműséget is, mely a keresztény kultúrkör hagyománya miatt kiveszni látszott.

Valastyán Tamás *Zokszó és rejtjel* címmel Novalis egyik regényének Zulima nevű nőalakját veszi közelebbről szemügyre. Még pontosabban a rabnő és a főhős egymásra gyakorolt hatását és körkörös kapcsolatrendszerét tárja fel, melyben fontos szerep jut az egymásnak feszülő iszlám és a keresztény vallásnak is – ezzel pedig megjelennek az idegenség, az idegen kultúra és a nőiség különböző alakzatai is. A szerző jelzi, hogy a vallásokhoz szokásos módon társuló attribútumok a regényben felcserélődnek, általában az iszlámot harcos, míg a keresztényt panaszvallásként szokás aposztrofálni – ennek megfordításával válhat Zulima dala a panasz szavává, mely kulcsfontosságú szerepet kap. A karakterek találkozása mindkét fél számára meghatározó jelentőséggel bír – a lány megnyugvást lel Heinrich vigasztalásában, míg a főhős számára ez az esemény jelenti a költővé váláshoz szükséges megrendítő emberi tapasztalatot. Zárásként a szerző ezt a találkozást a regény egészének

kontextusában is pozicionálja. Az itt megmutatkozó csereakció Novalis spirális történetmesélési folyamatának részeként – a potenciális ismétlődések sorába illeszkedve – nyeri el teljes, végső értelmét.

Moklovsky Réka Virginia Woolf *Mrs. Dalloway* című regényét, annak címszereplőjét és a többi karakterhez fűződő viszonyát mutatja be tanulmányában, így adva komplex képet az ikonikus nőalakról. Nem csak a címszereplő, hanem minden megjelenő nőalak összetett személyiséggel bír, ami – ahogy a szerző rávilágít – az írónőnek a nők beskatulyázásával szembeni fellépésének is tekinthető. Akár e harc következményének is értelmezhetjük a tanulmányban felmerülő témákat, melyek körüljárásával párhuzamosan bomlik ki Mrs. Dalloway karizmatikus alakja. Megjelenik a női emancipáció, a női szerepek, és a nők lehetőségeinek szűkössége, valamint a nevelés és a testiség – a szexualitás, és esetenként elnyomott homoszexuális hajlamok – kérdésköre is. Érezteti a társadalmi, kulturális szerepek által az emberekre nehezítő, szinte kérlelhetetlen nyomást – az elvárásoknak való megfelelés állandó kényszerét és súlyát. Mrs. Dalloway lányában megjelenik a jövő szerencsésebb generációja is, melyen viszont úgy tűnik, közömbösség uralkodik.

A rovatot Deczki Sarolta tanulmánya zárja, melyben egyrészt a nevelődési, fejlődési regények hagyományát, annak női vonatkozásait tekintti át, másrészt e műfaj kortárs darabjait, a nevelődési regények jelenét

veszi górcső alá. Hasonló helyzet figyelhető meg itt is, mint ami a nevelésteóriák esetében volt látható – a Bildungsroman műfajába tartozó írások is többnyire férfiakra szólnak, és ezek modellje „női megfelelőikre” kevésbé volt alkalmazható. Ennek oka, hogy a nők fejlődéséről egészen más elképzelések uralkodtak. A szerző által bemutatott példákból kiviláglik, hogy a női fejlődés megjelenítései kezdetől összefonódnak a testiséggel, a szexualitással. Sőt, a nevelődés egyfelől épp ennek megismerését jelentette és jelenti. A kortárs magyar irodalomból vett példákön keresztül mutatja fel a „mai női sorsokat”, és vonja le belőlük a nem túl rózsás végkövetkeztetést. A legtöbb bemutatott karakter sodródó nő, szerepekbe, kapcsolatokba bonyolódva, kitörésre képtelenül. A nevelődés és a kiteljesedés korlátozottsága mutatkozik itt meg (és persze a Bildung eszmény megvalósíthatatlansága) – mely több nyitva hagyott kérdést is felvet. A tanulmány a nem különösebben optimista lezárás ellenére, vagy talán éppen ezért, a meglévő, de elérhetetlennek bizonyuló nevelődésezsmény hajszolása helyett, másik út keresésére ösztökél.

A harmadik rovat a képzőművészet és a filmek világába kalauzol, ezekből meríti anyagát. Bódi Katalin *Nők a kanapén* címmel készült tanulmánya Madame Récamier és a róla elnevezett bútordarab köré szerveződő írás. Bemutatja, hogyan bitrolja el egy bútordarab a nő nevét, és redukálja annak jelentését egyszerűen a heverésre. Ennek körüljárása

során több, a nőről készült festmény is megidéződik, melyeken e bútordarabbal szerepel. Azonban egy laza gondolati ívvel ezen látszólag tovább is lép, a heveréshez, a rekamiéhez kapcsolódó további példákon keresztül vezetve tovább a szöveget. Végül a rekamié és a figyelő tekintetek fogságába esett fekvő vagy heverő Vénuszok sorával, valamint az épp általuk csapdába ejtett férfitelkintettel bezárul a kör. A korábban megjelenő, a heverő női alakot és ezen keresztül Madame Récamier nevét kisajátító gesztus megváltozik, és egy nyugvóponton való megpihenés helyett a másik fél csapdába ejtése, egymás kölcsönös kisajátítása válik állandóvá. Ezzel elbizonytalanítva a kisajátítás egyoldalúságát a nő és a bútor között is.

Pólik József tanulmányában két, Fábri Zoltán rendezésében készült film – a *Vihar* és a *Körhinta* – kapcsolatait mutatja be műfaji és formai szempontok segítségével, illetve a filmek közötti egyes párhuzamok és ellentétek ismertetésével. Külön hangsúlyozza a filmekben jelenlevő politikai helyzetet, annak változásait és az ezzel összefonódó emberi sorsokat. A *Körhinta* női főszereplője, Mari válik a tanulmány központi alakjává – azonban a történet többi hangsúlyos szereplőjét: az apát és a két kérészt is részletekbe menően körüljárja, ismertetve azok céljait, személyiségüket, politikai nézeteiket. A szerző bemutatja Mari fejlődésének lépcsőfokait, főképp Farkas „agresszió-jelenetein” keresztül. Érzékletesen elemzi Mari fejlődését, a nővé

érését reprezentáló beállításokat és kameramozgásokat. Ezzel párhuzamosan – és hasonló súllyal – van jelen az apa lázadástörténete, valamint annak bukása is – aki aztán nem is adja áldását az ifjú párra, csak bele-törődik vereségébe. A *Körhinta* lezárása éppen ezért nyitva marad, és a szerelmesek „győzelmével” sem ringat hamis álmokképekbe a későbbi életüket illetően – melyre a szerző a tanulmány végén ki is tér.

A rovatot záró tanulmányban Váró Kata Anna a brit társadalom egy szegmensébe, az angol középosztály életébe vezeti be az olvasót az *Abigail's Party* nőalakjai elemzésének segítségével, fellebbentve a fátylat a társadalmi réteg negatív aspektusairól. A játékfilm ugyanis csípős, alig burkolt kritikát fogalmaz meg a középosztállyal szemben. A szerző éles szemmel mutatja be a három női karaktert – különféle megnyilvánulásait elemelve vázolja fel az általuk megjelenített típusokat: a fogyasztó, a dolgozó és a hagyományokat őrző nő alakját. A három különböző alak eltérő viszonyulásokat és értékrendeket indikál, ellenben „közös vonás” a diszfunkcionális család, és a családon belüli frusztráció – akár erőszak – s boldognak egyik se mondható. Rajtuk kívül megemlíti még a negyedik típust is, Abigailt – rajta keresztül a következő generáció is szót kap, melyet a szubkultúrák terjedése, a fiatalok korai érése, a szabados erkölcsök jellemznek. A szerző így négy modellt, élethez való viszonyulást vonultat fel, egyik sem kifejezetten vonzó – a

játékfilm közegében viszont más lehetőség nincs adva.

A „Genius Loci” című rovat első írója, Szuromi Rita Buzáth Anna költőnő élettörténetét tárja az olvasó elé. Végig követi költészetének kibontakozását, sikereit, és azt a kapcsolathálót, melynek segítségével mindez lehetővé vált a költőnő számára. A szerző Buzáth Anna verseskötetének egyes darabjait is bemutatja, melyek segítenek elmélyíteni a költőnő lelkivilágáról kirajzolódó képet – lekövethetők elfojtott vágyai és boldogtalansága. Buzáth Anna életútján keresztül prezentálja a nők kulturális-társadalmi lehetőségeit, a kötöttségeket, a konzervatív nevelés korszerűtlensége miatti kiszolgáltatottságot. Buzáth Annán keresztül a 20. századi köznemesi nők, a köznemesi lét archetípusát vázolja fel.

Tóthné Pásztor Ágota a *Nők a balmazújvárosi egyesületi kultúrában* című írásában a helyi egyesületeket veszi számba, áttekintve azok életét a 19. századtól napjainkig – kitüntetett figyelemmel a női szerveződésekre. Egyértelműen kiemelkedik ezek közül az 1904-ben alakult Feministák Egyesülete, mely hatalmas tömegeket megmozgató szerveződés volt. Ezen felül számos további egyesület is bemutat, egyenként ismerteti a város életében betöltött szerepeiket, kulturális és karitatív tevékenységeiket. A politikai életben végbemenő szabályozások letűntével, a 20. század második felére ismét virágzásnak indult az egyesületi kultúra – bár a korábbi

szerepköreit már nem képes betölteni.

A kötet záró rovata a „De Exhibitionibus” három rövidebb lélegzetvételű írást vonultat fel. Itt található két, balmazújvárosi kiállításról beszámoló írás. Egyrészt a kötet témájához is kapcsolódó témában Moklovsky Réka az „Arcok, formák, idomok – Nők a 20. századi magyar képzőművészetben” című tárlatról írt kritikája olvasható, másrészt Cs. Tóth János a „25 év, 25 nap, 25 esemény!” című kiállítás kapcsán ragadtollat. A rovatot (és ezzel a kötetet) Sós Csaba Veres Péter születésének 122. évfordulójáról megemlékező ünnepi beszéde zárja.

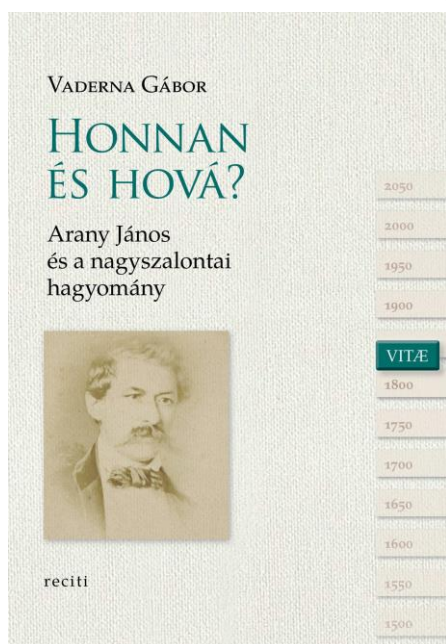
Mint láthatjuk, a tanulmányok kifejezetten sokszínű képet festenek a kötet gerincét jelentő női reprezentáció témájáról. A sokféle szempont és megközelítés rávilágít arra is, milyen ingoványos, többértelmű témát választottak a kötet szerzői – minden kérdésfeltevéssel egyre rejtélyesebb, megfejthetlenebb kreatúraként tüntetve fel a „nőt”. A kötet talán nem ad egyértelmű válaszokat, azonban reflektál a női reprezentáció problematikusságára. Erre a kötet borítóján látható kép is utal, akár mondhatjuk, hogy keretbe foglalja az írásokat – demonstrálva a női reprezentáció „nehézségeit”.

Ladó Beáta
doktorandusz jelölt
Debreceni Egyetem

**Vaderna Gábor: Honnan és hová?
Arany János és a nagyszalontai hagyomány**

Reciti Kiadó, Budapest, 2020. 260 oldal

Vitae 1.

Talán közhelynek tűnhet az a megálapítás, hogy Arany János még ma is az egyik legismertebb és legnépszerűbb magyar költő, akinek az életútját és munkásságát sokan ismerni vélik (vagy véljük), de legalább néhány művének címét mindenki fel tudja sorolni. És talán az sem véletlen, hogy a Reciti Kiadó 2020-ban éppen egy Arany-monográfiával indította útjára a Vitae (magyarra Életek, vagy kifejezőbb és szebben hangzó formában Életutak szóval lefordítható) címet viselő sorozatát. Feltehető természetesen az a kérdés, hogy lehet-e még újat mondani az egyik legnagyobb költőnkéről, léteznek-e

még olyan kontextusok, amelyben nem vizsgálták e zseni munkásságát. Vaderna Gábor kötete erre azt a választ adja, hogy igen. A szóban forgó monográfia ugyanis nem elsősorban életrajzként funkcionál, s nem is akként olvasható – vagy olvasandó –, noha természetesen az életutat is bemutatja. Amint azt az alcím is ígéri, a könyv elsősorban Arany és szülővárosa kapcsolatát idézi meg, igaz, talán az olvasó számára szokatlan formában.

Vaderna Gábor jelen munkája a Nagyszalontán 2017-ben megújított Arany-kiállítás anyagából kiindulva értelmezi Arany János költészetének gyökereit, a művész társadalmi beágyazottságának változásait, a kultuszteremtés mikéntjét, egyúttal azonban kicsit szubjektív beszámoló is a kiállításról, hiszen a kötet szerzője maga is részt vett annak tető alá hozásában. A kötet egyfajta „kiállításvezetőként” is értelmezhető – vagy értelmezi önmagát –, mivel segítségével virtuálisan bejárhatjuk a nagyszalontai Csonka toronyban létrehozott tárlatot, s a monográfia egyes fejezetei a kiállítás egy-egy emeletén létrehozott tereknek feleltethetőek meg. (E helyen őrzik Arany János számos egykori használati tárgyát, többek között azt a diákládát is, amellyel 1833 őszén beköltözött a debreceni kollégium falai

közé, s amelyet élete végéig megtartott.)

Az első fejezet (*Az Arany-hagyomány*) a kiállítás létrejöttének mi-kéntjét, illetve koncepcióját mutatja be. A második szakasz megrajzolja Arany János és szülővárosa kapcsolatát, bemutatja Nagyszalonta múltját, illetve az ottani lakosok néphagyományában fennmaradt azon gazdag anyagot, amelyet a költő gyerekkorától kezdve jól ismert, s amelyet később ő maga is gyakran felhasznált (*Nagyfalusi Arany, szalontai hajdú. A helyi hagyomány*). A kötet harmadik, leghosszabb fejezete (*Én is életem... Az életrajzi hagyomány*) a költő mindennapi életének a kiállításon elhelyezett tárgyait ismerteti, s közben Arany többé-kevésbé részletes életrajzát is megkapjuk belőle.

Az *Én is lantot pengeték. A kultikus hagyomány* címet viselő egység Barabás Miklós Arany-festményéből kiindulva elemzi a kultusz-képz(őd)és mi-kéntjét, rámutatva arra, hogy már a kortársai is kultikus tisztelettel viseltettek a költő iránt. Ugyanakkor a szöveg azt is hangsúlyozza, hogy a zárkózott, szerény művész számára terhet is jelentett az, hogy meg kellett felelnie annak a költőszerepnek, amit a közönség elvárt tőle. A következő fejezet (*Hogy itt életem. A személyes tér muzealizációja*) Arany akadémiai szobájának múzeumi leképeződését ismerteti, miközben az eredeti funkciójukat elvesztő tárgyaknak a kultuszképzésben betöltött szerepét is vizsgálja. (A monográfia egyébként több ponton

is reflektál a muzeológia funkciójára, a tárgyak „átlényegülésére”, arra, hogyan válhat kultikus tisztelet tárgyává egy hétköznapi tárgy is „csupán” azért, mert valaha egy tekintélyes személy birtokában volt.) A *Honnan és hová? Arany János és a modernitás* című szakasz a kötet főcímét is adó filozofikus vers kapcsán értekezik arról, hogyan próbált megbirkózni a költő a modernitás problémáival, hogyan és milyen poétikai eszközökkel reagált az egyes kérdésekre (mint például a materializmus vagy általánosságban a költő „elveszése” a tömegben, elfeledhetősége).

Habár a kötet természetesen első-sorban az irodalomtörténészek, illetve az irodalmat szeretők számára lehet csemege, meggyőződésem szerint a történészek is nagy haszonnal forgathatják. Egyrészt fontos módszertani útmutatóként szolgálhat például egy életrajz megírásához (hogyan készíthető el egy biográfia akkor, ha viszonylag csekély életrajzi forrás áll rendelkezésre; milyen kifutásai lehettek egy viszonylag szegény családból származó, de intelligens, kitartóan dolgozó személy pályáivének) vagy egy múzeumi kiállítás megszervezéséhez, másrészt érdekes és értékes gondolatokat fogalmaz meg többek között a kultusz(teremtés) és a hagyomány kérdéskörében is, de akár a hálózat kutatás számára is lehet hozadéka. A monográfia egyik rétege azt mutatja be, milyen elemekből állította össze az identitását Arany, hogyan ötvözte a saját személyében (vagy úgy is

mondhatjuk, a megképzett imágójában) a szalontai hagyomány két fontos összetevőjét: a hajdúi mivoltot és a Toldiak örökségének továbbvitelét, habár ezekhez csak közvetve volt köze, közben pedig ő maga is hagyományt – s nem melleleg kultuszt is – teremtett. A másik olvasási horizont éppen a kultusz létrejöttének többszörös összetettségét tárja fel az olvasó előtt: amint arra a kötet bevezetése is felhívja a figyelmet, Arany a műveiben felhasználta a nagyszalontai mondák és mítoszok világát, de idővel az ő alakja is fokozatosan mitikussá nőtt.

A monográfia „főszereplője” ugyan maga a költő, de mindvégig fontos szerephez jut az őt körülvevő környezet. Vaderna Gábor társadalomtörténeti megalapozottságú vizsgálata hangsúlyozza a személyiség és a környezet bonyolult összefüggésrendszerét: az egyén és a (mikro)társadalom egymástól elválaszthatatlan, egymással kölcsönhatásban élnek. Arany a nagyszalontai közösségből emelkedett ki, művészként felhasználta az ott összegyűjtött ismereteit, dolgozott az ottani közönség számára is, sőt, alkotásaiban tovább örökítette és országosan ismertté tette a szalontai hagyományok több elemét is. Művészi munkáját pedig elismerte mind a szalontai közösség, mind az országos olvasóközönség, a saját kora és az utókor egyaránt kultuszt alakított ki körülötte. A kötet jelentős érdeme az is,

hogy új kutatási eredményeket, nézőpontokat villant fel, adott esetben a közvéleményben vagy a szakirodalomban meggyökerezett megállapításokat is helyesbíti. Teszi mindezt olvasmányos módon, a fajsúlyos mondanivalót helyenként azzal a humorral vagy (ön)íroniával elegyítve, amely Aranytól sem volt idegen. Amit az olvasó talán sajnálhat, az az, hogy a monográfiából hiányoznak a képek, jóllehet ez éppen olyan kiadvány, amelyben a szövegnek nem csupán „járulékos elemei” lennének az illusztrációk. Ennek ellenére sem lehet okunk panaszra, mert bár szakirodalmi munkával van dolgunk, a szöveg sodrása magával ragadhatja a „céhen kívüli” érdeklődőt is, miközben számtalan adattal gyarapítja annak tudását. Vaderna Gábor e monográfiája ugyan elsődlegesen irodalomtörténeti indíttatású, mégis izgalmas és olvasmányos történészszemmel is, s különösen érdekes a történelmi személyiségnek is számító Arany János és szűkebb vagy tágabb környezete kapcsolatának érzékletes elemzése. Nem melleleg pedig a „laikus” olvasó is haszonnal forgathatja ezt a kötetet, amely minden bizonnyal alapvető jelentőségűvé válik majd a közeljövőben az Arany János élete és munkássága iránt érdeklődők számára.

Bodnár Krisztián
segédlevéltáros
Magyar Nemzeti Levéltár